

Денисенко Ю. М.

аспірантка, Харківська державна академія культури

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ II ПОЛОВИНИ XX СТ.

Анотація. Розглянуто культурологічне надбання жіночої та чоловічої візії діаспори. Їх погляди щодо культурологічних концепцій розподілені за трьома напрямками: особливості українського національного характеру, образ України-Батьківщини, специфіка української культури.

Ключові слова: українська діаспора, культурологічні концепції, образ України, український національний характер, специфіка української культури.

Аннотация. Денисенко Ю. М. Культурологические концепции деятелей украинской диаспоры II пол. XX ст. Рассмотрены культурологические достижения женской и мужской визии диаспоры. Их взгляды в отношении культурологических концепции распределены по трем направлениям: особенности украинского национального характера, образ Украины-Родины, специфика украинской культуры.

Ключевые слова: украинская диаспора, культурологические концепции, образ Украины, украинский национальный характер, специфика украинской культуры.

Annotation. Denisenko U. N. Culturologi conception of the figures ukrainian diaspora in the second half of the 20th century. Cultural achievements women and of men visions of the diaspora are considered. Of their views on the cultural conceptions distributed among three areas: the features of Ukrainian national character, the image of Ukraine-homeland, the specifics of Ukrainian culture.

Key words: Ukrainian diaspora, cultural concepts, the image of Ukraine, the Ukrainian national character, the specifics of Ukrainian culture.

Надійшла до редакції 21.11.2012

Постановка проблеми. Розбудова незалежної Української держави, глобалізація, стрімкий розвиток інформаційного суспільства — все це вимагає від кожного громадянина усвідомлювати себе не лише формально приналежним до нашої країни, а й потребує відчуття спорідненості із її культурою, завдяки якій кожна людина самоідентифікується у просторі й часі. Невід’ємною складовою української культури постає культура української діаспори.

Тим доречнішою є теоретична проблематизація фундаментальних підвалин і особливостей розвитку української культури. У контексті цієї тематики дуже важливим вважається питання про роль української діаспори (діячів української діаспори — як чоловіків-науковців, так і жінок-мисткинь) у становленні теоретичних досліджень української культури. Дотепер ця тема є розробленою на рівні окремих персоналій, проте дуже мало на загально-концептуальному рівні. У цьому полягає **актуальність статті**.

Мета статті — реконструкція культурологічних концепцій діячів української діаспори II пол. XX ст. (жіночої та чоловічої візії).

Результати дослідження. Культурологічна спадщина української діаспори досліджена на основі фондів наукової бібліотеки ХДНБ ім. В. Г. Короленко. Більша частина використаної літератури є першоджерелами і зберігається у відділі Україніки та налічує понад 4000 назв, передусім, книг та періодичних видань («Віднова», «Віра й культура», «Вісті. Журнал музичного та мистецького життя», «Державницька думка», «Арка: Журнал літератури, мистецтва і критики» тощо).

Аналіз проблем української діаспори на рівні статей розпочинається з 1990-х рр. Більшість з них присвячено визначним особистостям української діаспори (70% від загальної чисельності). Решта охоплює загальні питання (соціокультурна проблематика, організації української діаспори, національна ідея та філософські погляди речників діаспори та ін.).

Можемо відзначити статтю *В. М. Шейка* «Культура незалежної України й еміграція: стан та перспективи», в якій розглянуто проблему художньої культури років незалежності. Автор встановив кількість українців, що мешкають поза межами України, конкретизувавши по частинах світу: Європа, Америка, Австралія та ін. [22]. У статті *К. В. Кислюка* «Наукові дослідження української культури: проблема періодизації» проаналізовано процес професіоналізації досліджень української культури в XIX — на початку XXI ст. Наголошено, що після подій 1917–1922 рр. значна наукова діяльність стосовно української культури здійснювалася українською діаспорою. Наведено основні досягнення теоретико-методологічного опрацювання питань української культури [11]. Цікавою та об’єктивною є стаття *О. Б. Пелінова* «Національна ідея у поглядах представників української діаспори» у якій досліджено філософські погляди представників української діаспори (Д. Донцова, В. Липинського, Д. Чижевського, Б. Цимбалістого та ін.). Проте автор поверхово підходить до визначення філософських

поглядів діячів української діаспори та не бере до уваги загальноєвропейських філософських впливів [16].

Здобутками української діаспори, на дисертаційному рівні українські фахівці розпочали ґрунтовно займатися від середини 1990-х рр. Переважна більшість дисертацій (75%) припадає на період 2002–2009 рр. В останню п'ятирічку домінували роботи національно орієнтовані, що пояснюється перебуванням при владі «помаранчевої команди». Загалом знайдено приблизно 40 дисертацій щодо загальних питань української діаспори. На жаль, дотепер жодного досить сталого дослідження, яке б розкривало культурологічні здобутки української діаспори, ще не проведено. Але є роботи, в яких висвітлено окремі культурологічні аспекти її інтелектуальної спадщини. *Н. Ю. Кривда* у своїй дисертації на прикладі «другої хвилі» еміграції аналізує діаспору, як трансформаційне соціокультурне явище, що «входить у певну суперечність із традиційними уявленнями про окремість Батьківщини та гегемонію держави» [14, с. 27]. У роботі *Л. В. Дибчук* показано, яку спадщину залишили письменники, поети, художники, скульптори української діаспори. Їх праці відзначаються глибокою патріотичністю та є невід'ємною частиною культурної спадщини України. «Для українського народу отримання або повернення таких культурних цінностей не стало їх переміщенням з однієї країни в іншу, а дало змогу відродити національну культуру та мистецтво і сприяли їх подальшому розвитку» [8, с. 16]. Особливі здобутки справедливо віднесено до царини національної ідеї. Дисертація *І. Й. Краснодемської* показує що в 1920–1960-х рр. «українознавці в еміграції намагалися охопити всі сфери українського буття. Бажали проникнути не тільки в минувшину, а й осмислити новітні явища, спрогнозувати перспективи національного розвитку». Аналізуючи світову й українську філософську спадщину, вчені діаспори в 20–60-х рр. XX ст. «відзначають мінливість характеру українців, висвітлюють основні риси їхнього характеру», опрацюовують «теоретичні проблеми розвитку етно-, націо-, державотворення, національної ідеї, доводили в своїх працях давність і тяглість цих процесів та розробили низку концепцій відродження вільної і соборної України» [13, с. 15–16].

Дослідження досягнень української діаспори на рівні окремих персоналій є утричі активнішою:

Перші українські діячі в еміграції: Д. Гуменна (28 дисертацій); І. Багрянний (10); Д. Донцов (7); Т. Осьмачка (7); В. Барка (7); В. Липинський (7); І. Огієнко (6); Ю. Клен (5); В. Винниченко (5); Г. Журба (3). Є велика група персоналій, яким присвячено 1–2 дисертації.

Перше покоління української діаспори: Е. Андіївська (30 дисертацій); О. Лятуринська (20); У. Самчук (16); Е. Маланюк (11); Д. Мельникович-Рихтицька (7); Г. Черінь (6); Н. Ливицька-Холодна (6); О. Теліга (5); В. Вовк (4); Ю. Тарнавський (3); І. Книш (3). Про інших діячів наукових дослідів не існує.

Діячі української діаспори з «подвійною ідентичністю»: Н. Королева (25 дисертацій); А. Мельничук (1). Іншим дисертацій не присвячено.

Дисциплінарна специфіка досліджень переважно літературознавча. Підкреслимо, що предметом статті є персоналії саме II пол. XX ст. з причини непропорційності досліджень – 70 % сучасних наукових публікацій присвячено діячам I пол. XX ст. В той час як друге та третє покоління української діаспори (хронологічно приналежні до II пол. XX ст.) є малодослідженими.

Теоретичним підґрунтям у вивченні культурологічних здобутків української діаспори стали праці сучасних вітчизняних науковців: В. Горського, Г. Вервеса, С. Кримського, Ю. Павленка, В. Шейка, В. Кравченка та ін. Передусім, виходитимемо з уявлень про українську культуру школи *української філософської культури В. С. Горського*. В численних працях метра та його послідовників постійно обстоюються, по-перше, теза про те, що відбувалася невинна взаємодія українського народу та української філософії зі здобутками інших національних культур. До сфери історії української філософії, тим самим, входять ті вчення, що визрівали на терені культури України, незалежно від того, у якому краї через обставини життя довелося формулювати ці ідеї їхньому авторові. По-друге, постійно наголошується на тому, що до духовного надбання української культури, який справляло вирішальний вплив на її розвиток, можуть бути віднесені ідеї, продуковані у найрізноманітніших, у тому числі літературно-мистецькій, сферах, незалежно від рівня їх систематизованості [6]. По-третє, В. Горський розглядає існуючий в Україні «міф Європи», що посідає ґрунтовне місце в сучасній міфологічній свідомості [6, с. 198]. Натомість українці у діаспорі орієнтуються на свою колишню Батьківщину, витворюючи її уявний образ. *Г. Вервес* встановлює теоретично-концептуальне положення — «серцевиною новітніх культур філософських праць з менталітету є вчення про психоповедінкові архетипи («колективне несвідоме»), які, змінюючись впродовж історії, зберігають, однак, певний психоповедінковий інваріант («душу народу»)» [3, с. 117]. Автор стверджує, що дослідження з культурології не може не ґрунтуватися на певних психоаналітичних теоріях З. Фрейда та його послідовників. Неофрейдистська концепція К. Г. Юнга була рецепійована українською гуманітарією С. Кримським і Ю. Павленком у теорії «культурних архетипів», що дають змогу усвідомити концептуальне відтворення образу України у творчості діячів діаспори [15].

Емпіричну базу складають праці загальноісторичного, соціологічного та енциклопедичного характеру, що стосуються окремих сегментів та частин українського світу в еміграції (В. Євтух, В. Маруняк, І. Тесля та інші).

Для початку маємо визначити, що в дослідженні творчої спадщини діячів української діаспори є «культурологічними концепціями». Наближені варіації терміну «концепції культури» або «концепція культурологічна» зустрічаємо лише в одному словнику під авторством *К. М. Хоруженко*. Концепція культурологічна — це певний спосіб розуміння, загальний задум; система поглядів, спосіб цілісного

розгляду та усвідомлення культури як специфічного феномену (концепція культурологічна М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі та ін.) [20, с. 219].

У проблематиці української культури провідними є питання національної культури та еволюції форм і способів культурної діяльності українського народу, як на етнічній території, так і за її межами. Тому в культурологічних концепціях митців і мисткинь української діаспори II пол. XX ст. слід виокремити: 1) визначення *особливостей українського національного характеру* (функціонує на рівні історії ментальностей, заглиблення у світ психології людей та народів); 2) *образ України* (проявляється на рівні культурних кодів національної та іноетнічної культури); 3) *особливості української культури*, її архетипів та інституцій.

Загальна чисельність населення України складає приблизно 45 мільйонів осіб, а поза межами держави проживає понад 10 мільйонів людей — ці люди становлять українську діаспору. Термін «українська діаспора» охоплює усіх українців, які опинилися за межами історичної Батьківщини [2]. Таким чином, маємо говорити про *існування української діаспори, як історичного та соціокультурного явища*

У данній статті вагомим є **мабути культурологічна класифікація** хвиль української еміграції. Історик української діаспори *Орест Субтельний* виокремлює з точки зору етнічної самосвідомості осіб українського походження, що перебувають за кордоном [19, с. 479]. Запропонована ним класифікація відповідає загальнокультурологічному спрямуванню дослідження, проте не є провідною для вивчення конкретних концепцій діячів української діаспори. Тому маємо винайти власну культурологічну класифікацію щодо діячів української діаспори. В цьому засновуємося на дослідженні *Миколи Сороки*, який у статті «*Чи є панацея від міфу про Антея в українській літературі діаспори?*» пропонує розподілити письменників української діаспори за принципом місця, де відбулося становлення особи, як творчої особистості [18]. Автор цієї статті вважає доцільним використати запропонований критерій М. Сорокою для класифікації діячів української діаспори загалом (як жінок так і чоловіків):

1) *Перші діячі в еміграції, чие творче становлення відбулося в Україні*: І. Багряний, Т. Осьмачка, Д. Донцов, В. Липинський, І. Огієнко, Ю. Липа, С. Томашівський, С. Рудницький, Д. Антонович, О. Домбровський та ін. До покоління перших діячів в еміграції належать чотири мисткині: Г. Журба, С. Парфанович, Д. Гуменна, М. Цуканова. Назва «*Перші діячі в еміграції*» є досить умовною, бо включає в себе три важливі аспекти: перше, діячі цього покоління є дійсно першими представниками політичної та ідеологічної еміграції сформованої за межами історичної Батьківщини; друге, термін «еміграція» можливо є не досить відповідним, бо існування незалежної української держави не було наявне та можливо говорити про те, що ці діячі української діаспори емігрували з України саме в час короткого існування УНР, й це дійсно є еміграція; третє, деякі науковці кажучи про стан еміграції та діаспори розуміють, що вчені сформовані на Батьківщині є

лише емігрантами у іноетнічному середовищі. Тоді як науковці, що перебули етап свого становлення не у межах рідного середовища вже є більш від'єднанні від історично-батьківської ментальності і вони є діаспорою.

2) *Перше покоління української діаспори* — ті, хто народився на Україні, але світоглядно сформувався в еміграції: Є. Маланюк, Д. Чижевський, І. Мірчук, Ю. Вассян, М. Сціборський, Ю. Шерех, О. Тарнавський, Яр Славутич, Л. Полтава, Т. Карабович, М. Галичко, М. Шлемкевич, Б. Цимбалістий, Б. Крупницький, І. Лисяк-Рудницький, В. Янів та ін. До цього покоління включасмо приблизно 20 письменниць: О. Теліга, О. Лятуринська, І. Книш, О. Мак, Г. Черінь, Ж. Васильківська, В. Вовк, Л. Богуславець, З. Когут, Н. Полонська-Василенко, М. Остромира, Е. Андіївська та ін. Це є дійсно представники власне української діаспори, бо *творче* становлення ці діячі проходять не у межах історичної Батьківщини, а у іноетнічному загалі. Вони є частково поєднані з Україною, одночасно, більш інтегровані до інонаціонального середовища.

3) *Діячі української діаспори з «подвійною ідентичністю»* — народжені в еміграції та сформовані, як діячі за кордоном: А. Мельничук, М. Царинник, Д. Рига, О. Субтельний та ін. Сюди відносимо наступних письменниць: Н. Королеву, Дж. Кулик-Кифер, М. Форчук-Скрипик, В. Лисенко. Лише Наталена Королева українка народжена в Іспанії, та певний час прожила в Україні. Інші письменниці — канадсько-українського походження. Культура предків діячам цього покоління не дуже цікава, нова культура їм ближче. За походженням представники цієї групи є українцями, що народжені на еміграції. Особливості діячів української діаспори з «подвійною ідентичністю» достатньо вичерпно дослідив емігрант «першого покоління української діаспори» *Б. Цимбалістий* в низці публікацій, зібраних під назвою «*Проблема ідентичності України чи Америка?*». Представники цієї групи намагаються засвоїти культурні надбання двох культур і асоціюють себе з подвійною національністю. Це покоління, наприклад, сприймає Америку (чи іноетнічну країну їх народження), як «*фізичну Батьківщину*», тобто країну їх народження, з якою пов'язані особисті ранні переживання, яку вони люблять конкретно любов'ю. Одночасно Україна може залишатися *духовною батьківщиною* — нацією, з якою вони почуватимуться пов'язаними походженням, духовним спорідненням. Україна може бути духовною батьківщиною в сенсі однієї з найвищих моральних вартостей, яким підпорядковує своє життя [21, с. 26].

Еміграційна творчість є дуже своєрідним явищем на яке мають вплив найрізноманітніші фактори: соціокультурні, екзистенційні, інтелектуальні.

Безумовно, **соціокультурною передумовою діяльності в діаспорі** є творчість на пограниччі культур, належність до двох культурних середовищ (етнокультурного та іноетнічного). Відтак: 1) діяч-емігрант виступає природним і компетентним посередником між різними літературами і культурами, 2) емігрантська творчість тяжіє до синтезу

елементів вітчизняної і чужих культур, 3) еміграційна інтеркультурність визначається комунікаційною і світоглядною амбівалентністю. Ось автентичне визначення *Галини Журби* в автобіографічній праці «*Далекий світ*»: «Випало на перехресті двох сторіч, двох завершених діб: багато доріг, культур, середовищ. Мій сполячений рід, виховне спрямування моє і шлях, який я вибрала собі. Довкілля й дитинство на тлі доби та красвиду. Світ психологічний. Типи людей і звірів. Притаманності сполячених родів українських. Українська природа, українське живло і на цьому тлі моя національна еволюція» [9, с. 7].

Існує багато **екзистенційних факторів**, що впливають на діаспорну творчість, найчастіше, залежно від мотивів виїзду за кордон: еміграція з власного вибору та з необхідності, вигнання з Вітчизни і добровільний від'їзд. Одна справа — економічна еміграція «в пошуках скибки хліба», інша — еміграція з політичних причин, викликана релігійною чи світоглядною нетолерантністю. Названі причини нерідко нашаровуються і поєднуються одна з іншою. На підтвердження легко навести цитати зі спогадів, що підтверджують примусовий характер української еміграції у різних поколінь діячів української діаспори. Тож, найпоширенішою причиною еміграції з України є саме *екзистенційне утиснення*, в межах якого стає практично не можливо існування не лише творчої, а й простої людської особистості. Ті, хто залишався та приймав умови гри Радянського Союзу, ризикував власним життям та одночасно ставав маріонеткою Сталіна та його влади. Натомість мав альтернативу — залишити Батьківщину та виїхати *до більш вільного світу* (залишитись особистістю та мати змогу звіддалі хоч чимось допомогти Україні). Ось що писав у спогадах Улас Самчук: «Для мене цей твердий шлях — це ностальгія... Не знаю чому хотілося Заходу... Здавалося, що там лежить та точка опертя, з якої зможемо бачити наш власний світ більш виразно, і це допоможе нам розв'язати наші складні життєві проблеми» [17, с. 124]. Тож еміграція була необхідною творчим людям не лише для ліпшого життя, але і для того, аби більш дієво брати участь у житті Батьківщини.

Перипетії власного життя митців сильно впливають на їх світобачення та світосприйняття — це найбільше відбивається на творчості письменників. Еміграція, вигнання з Батьківщини — це важка образа навіть для пересічної людини, що ж відчуває письменник та митець, який яро вболіває і любить свою Вітчизну? Творче сповнення ностальгією за Україною знаходимо, наприклад, у *Віри Вовк*: «Я все ще черпаю з тебе, мій Краю, за всі минулі літа нашого цигансько-блукання по чужих закутках...» [4, с. 17].

Інтелектуальне підґрунтя діаспорної творчості постійно еволюціонує. Перші відомі представники української діаспори скерувалися класичною філософією та позитивізмом. Згодом домінуючим орієнтиром серед філософських обріїв стає екзистенціалізм та психоаналіз, наприкінці ХХ ст. поширюється філософія постмодерну, мультикультуралізму. Наприклад, *Дмитро Донцов* (приналежний до перших діячів у еміграції) у своїх на-

укових пошуках широко використовував філософські концепції А. Шопенгауера, Е. Гартмана, загалом філософію волонтаризму, почерпнув ідеї соціалізму К. Маркса та В. Леніна. У його творчій спадщині яскраво виявляється намагання по своєму аналізувати філософію І. Канта. На філософське світобачення *Миколи Шлемкевича* (приналежний до першого покоління української діаспори) впливали К. Г. Юнг та М. Вебер, ірраціональна філософія А. Шопенгауера, О. Шпенглера та А. Тойнбі, І. Кант та Ф. Шіллер. *Аскольд Мельничук* (приналежний до діячів української діаспори з «подвійною ідентичністю»), який народився в Нью-Джерсі в українській родині й ідентифікував самого себе як американця українського походження, відчув впливав філософії постмодерну, авангардизму та мультикультуралізму.

У цілому, творчість понад 70 проаналізованих митців і мисткинь української діаспори є більш художньо-публіцистично, ніж науково-філософськи спрямованою. Проте слід взяти до уваги дві обставини. По-перше, рівень науковості у окремих представників діаспори (Д. Чижевський, О. Субтельний, В. Янів) був дуже високим, тому їх праці залишаються авторитетними й актуальними для сучасних українських фахівців. Абсолютна більшість таких авторів, зі зрозумілих причин, представляє якраз два останні покоління діаспори (II пол. ХХ ст.). По-друге, хоча більшість діаспорних авторів за окремими винятками, не творили всеохопних концепцій української культури, в цілому творчий спадок української діаспори повною мірою може бути визначений як концептуально значущий завдяки цілісності та оригінальності свого підходу до об'єкту та предмету дослідження.

Особливістю жінок-діячок української діаспори є те, що вони могли бути українофільками та не бути феміністками. Серед мисткинь української діаспори виділено групу, чию творчість можна схарактеризувати як феміністично зорієнтовану: О. Теліга, І. Книш, Д. Гуменна, С. Парфанович, В. Вовк, М. Остромира, О. Мак, Л. Лисяк-Тивонюк, Л. Богуславець. Особливість фемінізму жінок української діаспори полягає в тому, що проблема жінки нерозривно поєднана з проблемою народу/України/Батьківщини — це свідчить про формування «*національного фемінізму*». В Україні та українській діаспорі фемінізм виконував подвійну місію — ратував за вивільнення жінки з-під влади чоловіка та працював для незалежності усього українського народу, адже, як підкреслює О. Забужко у «Хроніках від Фронтінбраса» [10], жінка в Україні понижена двічі — за приналежністю до жіночої статі та колоніально.

Є ще один вимір творчості діячів української діаспори, що встановлює наявність еволюції діаспорних поглядів: 1) Творчість діячів яких визначально *сповнена революційними настроями* (цей період датовано 1920–1940-ми роками ХХ ст.); 2) Діячі у творчості яких простежується *зниження революційних настроїв* (на цей період припадають 1940–1960-й роки ХХ ст.); 3) Діяльність діячів, що витворюють *стан стабілізації та устаткування, врівноваження* (з 1960 років і до сучасності).

До першої групи належать наступні діячі: І. Огієнко, Д. Донцов, В. Липинський, Ю. Липа, Є. Маланюк, Н. Лівичка-Холодна, О. Теліга, Г. Черінь та ін. Діячі цього покоління у культурологічному спрямуванні ставили собі за мету реформацію (перебудову) національного характеру українців аби вони знайшли у собі змогу вибороти незалежність. Вони намагаються найчіткіше розмежувати характери українців та росіян, аби довести, що ці два народи настільки різні, що не можуть бути не те що в межах однієї держави, а навіть просто сусідами. *Першу групу* переважно складають «перші діячі в еміграції» з причини того, що вони половину свого життя прожили на Україні, творчо склалися там же, вони щіро люблять Україну і вірять, що Україні потрібна незалежність, а її можливо здобути лише шляхом боротьби та революцій.

До другої групи зараховані: Д. Чижевський, І. Мірчук, М. Шлемкевич, Б. Крупницький, Ю. Вассиян, Ю. Шерех, О. Лятуринська, І. Книш, О. Мак, Л. Богуславець, Н. Полонська-Василенко та ін. Їх діяльність налаштована на ґрунтовну аргументацію, що українці це стала нація з своїми позитивними та негативними рисами. Йде набагато менша критика росіян та їх характеру. Другу групу складають переважно представники «першого покоління української діаспори» це відбувається в наслідок того, що вони народилися на Україні але найчастіше ще у дитинстві емігрували з України, тож не пам'ятають чи мало пам'ятають Україну, їх знання про Батьківщину обмежені.

Третя група: І. Лисяк-Рудницький, Б. Цимбалістий, В. Янів, О. Субтельний, Дж. Кулик-Кіфер, М. Форчук Скрипик та ін. Ці дослідники провадять намагання довести унікальності України, українського народу і що це відбулося внаслідок геополітичного становища, яке довелося займати Україні. До третьої групи входять представники «першого покоління української діаспори» та «діячі української діаспори з подвійною ідентичністю» — ці митці органічно та фізично відчужені від України, тож вони й не переймаються її долею надто сильно, до того ж це часи, коли Україна вже майже отримала свою омріяну незалежність.

Дослідження характерних етнопсихічних засад, на яких ґрунтується українська культура та формується національний характер українського народу, серед українських вчених має певну спадковість та еволюційність поглядів.

У дореволюційну добу було не тільки піднято саму проблему, але й запропоновано певні підходи до її вирішення — можливо, цілковито задовільні з точки зору панівних у той час науково-філософських парадигм, але з точки зору сьогодення вже достатньо застарілих. Головні чинники українського характеру чи не вперше називає М. Гоголь у статті «*Погляд на складання Малоросії*» (1832 р.): *емоційність українців: «вишневі низенькі садки і соняшники понад тинами і ровами і солон'яна стріха чисто вимазаної хати. І мале з червоним обводом навкруги віконце. Ти старовинний корінь Руси, де сердечніше чуття і ніжніша слов'янська природа»; ухил до духовного усамітнення, що Гоголь називав «духовним монастирем»* — з цього виростає український *індивідуалізм*;

порубіжний характер українців та української культури — «європейський за своїм географічним положенням, азійський за способом життя, звичками, одягом, цей народ увібрав дві протилежні частини світу, дві різнохарактерні стихії: європейську обережність та азійську безпечність, простодушність і хитрість, сильну діяльність і велике лінивство, прагнення до розвитку, вдосконалення і бажання нехтування будь-яким удосконаленням. Дух цього народу втілюється в поезії, піснях, які з'єднуються з життям, мають такий голос, що проймає душу» [5, с. 75].

Наступником М. Гоголя постає М. Костомаров, що у 1861 р. опублікував своє дослідження «*Дві руські народності*». М. Костомаров підхопив виділену рису характеру М. Гоголя — український *індивідуалізм*, а додав наступні: *релігійність, духовність, демократизм* [12]. На цьому останньому М. Костомаров зробив особливий акцент. На той час це завдання було чи не найважливішим в плані зусиль, спрямованих до відродження національної самосвідомості українського народу.

Наступним ученим у розробці національних рис українців виявляється у своїх численних працях з історії України-Руси М. Грушевський. Він підкреслює «*селянську*» *природу українського народу*. «Нарід» для нього — це «село, українське село», адже саме ця соціальна верства в умовах відсутності національної аристокритичної військово-бюрократичної еліти в Україні та несформованості вітчизняної інтелігенції відіграла вирішальну роль у визвольних змаганнях українців перших десятиліть ХХ ст., одним із найактивніших суспільно-політичних лідерів яких і був М. Грушевський. Український народ не тільки «відіграв почесну роллю заборолу європейської культури від азійських орд...», але й здійснив «українську колонізацію» в прямому сенсі слова, яка «розсунула свої кордони на південний схід і, ймовірно, також на схід» стосовно первинних абрисів «етнографічної української території» [7].

Концептуалізацію специфіки української культури було продовжено у 1920–1940-і рр. у діаспорі завдяки зусиллям покоління «перших діячів в еміграції». Фактично було систематизовано специфіку української культури й основні риси української національної вдачі відповідно дотепер встановлених позитивіських канонів. Тому теоретичні досягнення цього етапу продовжують тиражуватися у науковій, науково-популярній і навчальній літературі, навіть, 2000-х рр. Спадкоємність у дослідженнях відповідного спрямування уявляємо таким ланцюгом: М. Гоголь — М. Костомаров — М. Грушевський — І. Огієнко — С. Томашівський — С. Рудницький — Д. Антонович — Д. Чижевський — І. Мірчук — Є. Маланюк — М. Шлемкевич — Б. Крупницький — І. Лисяк-Рудницький — Б. Цимбалістий — В. Янів — О. Домбровський — О. Прицак — О. Субтельний.

Чоловіки-науковці діаспори загально виокремлюють наступні риси українського національного характеру:

1. *аграрний (сільський) характер* (Д. Чижевський, Ю. Липа, І. Мірчук, В. Янів, О. Домбровський, О. Прицак, О. Субтельний);

2. *духовність* (І. Огієнко, Д. Чижевський, І. Мірчук, Ю. Липа);
3. *емоційність* (І. Огієнко, Д. Чижевський, І. Мірчук, Є. Маланюк, Ю. Липа, В. Янів);
4. *індивідуалізм* (І. Мірчук, М. Шлемкевич, Ю. Липа, В. Янів).

Серед «перших діячів в еміграції» та «першого покоління української діаспори», поряд із дослідниками, що займалися науково-публіцистичним осмисленням історії та теорії України, української культури та її народу виокремлюємо й *учених-націоналістів*, що присвятили свою роботу політичній розбудові нації (Д. Донцов, В. Липинський, Ю. Вассиян, М. Сціборський, Ю. Липа). Погляди цих груп на особливості українського характеру є визначально протилежними: роздуми перших з них відзначаються більш позитивним характером, в той час, як націоналісти є виключно незадоволеними і вимагають корегування та реформації в національній та культурній сферах (у догану вони ставлять українцям в їх характері відсутність войовничого первня, саме це призводить до того, що українці невзможі вибороти собі незалежності).

Особливості українського національного характеру на думку жінок-мисткинь:

1. *збайдужілі та засинаючи, хочуть прокинутися на готовеньке* (Н. Королева — С. Парфанович — Г. Черинь — Д. Мельникович-Рихтицька — Л. Богуславець);
2. *рабський стан душі, почуття меншовартості* (Н. Королева — О. Теліга — С. Парфанович — Л. Богуславець);
3. *провінційні або селянські* (О. Теліга — Л. Богуславець);
4. *гостинні* (С. Парфанович — В. Вовк);
5. *не спроможні на дію* (О. Теліга — Г. Черинь).

Особливості українського характеру, що виокремлюють чоловіки-науковці, є більш позитивним ніж у жінок-дослідниць. Їх погляди на український характер є виключно негативними, їм підпорядковано поодинокі посилення на позитивні риси. Це, можливо, було частково наслідком реальної ситуації або більшою природньою схильністю жінок до песимізму та невдоволеності життям. Чоловіки-дослідники української діаспори першими започаткували тему визначення рис українського народу, тож в цьому положенні жінки є спадкоємицями чоловіків.

Зобразимо **специфіку української культури** у погледах діячів української діаспори жіночої та чоловічої візії. Це питання активно чи посередньо цікавить наступних діячів діаспори: (5) (Н. Королева — О. Теліга — С. Парфанович — О. Лятуринська — Д. Гуменна); (13): (І. Огієнко — С. Рудницький — Д. Антонович — Д. Чижевський — І. Мірчук — Є. Маланюк — М. Шлемкевич — Б. Крупницький — І. Лисяк-Рудницький — Б. Цимбалістий — В. Янів — О. Домбровський — О. Прицак).

Особливості української культури (чоловіки діаспори):

- *«межовість»* (І. Лисяк-Рудницький, В. Янів);
- *західна орієнтація* (І. Мірчук, І. Лисяк-Рудницький);

- *жіночий (м'який) характер* (Є. Маланюк, М. Шлемкевич, Б. Цимбалістий).

Особливості української національної культури (жінки діаспори):

- український народ є зберігачем українських традицій та культури;
- український народ має тривалу історичну традицію;
- Україна та українська культура зможуть далі існувати у світі якщо відбудеться культурницьке та політичне відмежування України від Росії;
- Україна має жіночий характер.

Домінуючі риси української культури в чоловічій візії української діаспори досліджені ширше, бо виходять на загальносвітовий рівень, вони підкреслюють культурну властивість України як Схід-Західну та необхідність України, як певного культурного регіону, орієнтуватися на Захід та загалом Європу (у культурному контексті). Проте духовно саме Україна може допомогти європейському світу в час настання «духовної кризи». В жіночих поглядах наявна певна камерність, бо вони концентрують свою увагу на історичності українського народу, прагнуть утвердити його етнічну та історичну давність. В творчості української діаспори витворюються специфічно діахронічні (жінки) та синхронічні (чоловіки) виміри, що є властивими кожній повноцінній етнічній культурі.

Другим напрямом діаспорної творчості з концептуалізації української культури є формування багатоманіття **образів Батьківщини**. Загально ці образи несуть подвійну функцію: є складовою етнонаціональних міфів, що є необхідними в добу «національного відродження» українського народу (є сегментом української етнонаціональної міфотворчості); є відтворенням діаспорної свідомості та культури. Образи України презентуються таким еволюційним ланцюгом: *неусвідомлена міфологізація образу України* у Т. Осъмачко та І. Багряного (перші діячі в еміграції) — *підготовчий етап міфологізації образу України жінками української діаспори* у Н. Лівницька-Холодної, С. Парфанович, Д. Гуменної, Е. Андіївської (належать до першого покоління в еміграції) — *стала міфологізація чоловіками-науковцями* у О. Тарнавського, Т. Карабовича, Яр Славутича, Л. Полтави (перше покоління української діаспори) — *символізація образу України* у І. Лавровської та З. Когут (перше покоління української діаспори) — *реалістичний образ України* у Л. Богуславець (перше покоління української діаспори) — *образ України-пам'яті* у Б. Рубчак, Ю. Тарнавського, Б. Бойчука, Ж. Васильківської, Дж. Кулик-Кифер та М. Форчук-Скрипник (перше покоління української діаспори), який у діячів української діаспори з «подвійною ідентичністю» зазнає поступового руйнування (Дж. Кулик-Кифер) та заміщується значно реалістичнішими візіями у Дж. Риги та О. Субтельного.

Наявний ще один образ України, який простежується у творчій спадщині жінок та чоловіків діаспори, — *образ України-жінки-новіт-спустошеної* (Є. Маланюк, Н. Королева, Д. Гуменна, І. Книш, Б. Цимбалістий, Л. Лисяк-Тивонюк, Ю. Тарнавський, А. Мельничук). Проте, цей образ не несе

конструктивно-історичного значення, бо твориться виключно з ідеологічно-пропагандистською метою, аби пробудити до боротьби.

Психологічним базисом цієї міфологізації є схильність загальної української свідомості до пошуку «священного» та «сакрального». Міф-образ України в діаспорі має своє ідеологічне посередництво: «міф мальовничої України», «міф України-писанки», ідеологема «Київ — другий Єрусалим». Поява образу України-пам'яті є явищем поступової втрати міфологічності через стадію реалістичності (нульовий ступінь міфологічності).

Щодо міфологізації образу України, то жінки-мисткині вдаються до нього значно частіше за чоловіків, міфологізації України, оскільки не в змозі пересилити в собі ностальгію за Батьківщиною (того найдорожчого, що вони втратили). На відміну від чоловічого активістського міфу («прометеївсько/енеївського»), жінки обирають суто пасивний (релігійний) спосіб єднання зі своїми духовними витокami (С. Парафінович). Утім, очевидно, внаслідок розвитку феміністичного руху на Заході (та його рецепції речницями української діаспори), жіночий міф України постає із часом та більш динамічним і більш активістським (Е. Андієвська). Витворення міфологізованого образу етнічної держави є одним із важливих аспектів етнонаціональних міфологем.

Принагідно, заторкується й **проблема української мови**. Стосовно мови творчість діячів діаспори встановлює декілька положень. По-перше, чоловіки-науковці української діаспори (І. Огієнко, Ю. Шерех, Ю. Липа, Є. Маланюк) переймалися питанням української мови значно менше, ніж жінки-мисткині: С. Парфанович, І. Книш, О. Мак, Д. Мельникович-Рехтицька, В. Вовк, Л. Богуславець, Д. Гуменна, Г. Черінь, І. Лаврівська. Цей феномен зумовлений інтуїтивнішою природою жінки, як позначила С. де Бовуар у своєму дослідженні «Друга стаття»: «її підступи до світу обмежені тим рівнем, де існують лише образи слова...» [1]. Саме через мову жінка сприймає світ, то ж вона тонко вловлює найменші нюанси, пов'язані з мовою. По-друге, жінки-мисткині цікавляться мовною проблемою на повсякденному рівні, науковці ж діаспори вникають у суть проблеми. Їх не цікавить зникнення української мови (бо пусте голосіння марне, необхідне щось набагато більше), саме вони обстоюють на науковому рівні існування та функціонування мови, доводять її сталість. По-третє, мовна проблематика в поглядах діячів діаспори розглядається в контексті питання національної культури: чоловіча і жіноча візії узгоджуються з тим, що сутність мови пов'язана з етнічністю, нацією та національною культурою, навіть, універсальним культурним конструктом свій/чужий (С. Парфанович та О. Мак).

Таким чином, творча та наукова діяльність діячів української діаспори є виключно різносторонньою. В їх творчій спадщині присутні культурологічні концепції, що включають в себе три сегменти: особливості українського національного характеру, специфіку української культури та образ України-Батьківщини. Дослідження діячів української діаспори у культурологічному аспекті є цілковито

оригінальними та самобутніми. Загалом, в Україні науковці чоловічої візії української діаспори II пол. XX ст. є більш відомими, ніж жінки, хоча мисткині діаспори зробили в дослідження української культури не менш вагомий внесок.

Для подальшого дослідження культурологічної проблематики в діаспорі пропонуємо детальніше вивчити її гендерні виміри.

Список літератури:

1. Бовуар де С. Второй пол / [Електронний ресурс] / Симона де Бовуар. — Режим доступу: http://www.french-ook.net/text/Biblio/Ru/Beauvoir/vtoroi_pol.html — Назва з екрана.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і головн. ред. В.Т. Бусел. — К.: Ірпінь: Перун, 2003. — 1440 с.
3. Вервес Г. Україна на рандеву з Європою / Г. Вервес. — К.: Ін-т історії України НАН України, 1996. — 120 с.
4. Вовк В. Спогади / Віра Вовк. — К.: Родовід, 2003. — 455 с.
5. Гоголь, Н. В. Взгляд на составление Малороссии / Н. В. Гоголь // Собр. соч. : в 9 т. — М.: Рус. книга, 1994. — Т. 7: Юношеские опыты. — 1994. — 400 с.
6. Горський В. С. Біля джерел: [Нариси з історії філософії культури України] / В. С. Горський. — К.: Вид. дім «КМА», 2006. — 262 с.
7. Грушевський М. С. Історія України-Руси. В 11 т. 12 кн. / Михайло Грушевський. — К.: Наук. думка, 1991. — Т. 1. — 500 с.
8. Дибчук Л. В. Внесок української діаспори Канади та країн Латинської Америки в розвиток економіки і культури незалежної України (1991—2005 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / Л. В. Дибчук. — Тернопіль, 2006. — 20 с.
9. Журба Г. Далекий Світ: [автобіографічна розповідь] / Галина Журба. — Буенос-Айрес, Аргентина, Перемога, 1955. — 375 с.
10. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса / О. Забужко. — К.: Факт, 2009. — 340 с.
11. Кислюк К. В. Наукові дослідження української культури: проблема періодизації / К. В. Кислюк // Культура України. — 2011. — № 32. — С. 48—59.
12. Костомаров Н. Две русские народности / Н. Костомаров. — К.: Новый путь, 1861. — 80 с.
13. Краснодемська І. Й. Внесок вчених української діаспори європейських країн у розвиток українознавства (20-60-ті рр. XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 09.00.12 «Українознавство» / І. Й. Краснодемська. — К., 2010. — 20 с.
14. Кривда Н. Ю. Українська діаспора: досвід культуротворення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософ. наук: спец. 09.00.12 «Українознавство» / Н. Ю. Кривда. — К., 2009. — 37 с.
15. Кримський С. Б. Цивілізаційний розвиток людства / С. Б. Кримський, Ю. В. Павленко. — К.: Фенікс, 2007. — 316 с.
16. Пелінова О. Б. Національна ідея у поглядах представників української діаспори [Електронний ресурс] / О. Б. Пелінова — Режим доступу: http://www.iai.donetsk.ua/u/iai/dtp/CONF/2_2005/articles/stat36.html. — Назва з екрана.
17. Самчук Улас. На коні вороному: [спомини і враження] / Улас Самчук. — Вінніпег: Волинь, 1975. — 360 с.
18. Сорока М. Чи є панацея від міфу про Антея в українській літературі діаспори? / Микола Сорока // Слово і час. — 2000. — № 12. — С. 11—18.
19. Субтельний О. Історія української культури / О. Субтельний. — К.: Либідь, 1991. — 500 с.
20. Хоруженко К. М. Культурология. Энциклопедический словарь / К. М. Хоруженко. — Ростов-на-Дону: Фенікс, 1997. — 640 с.
21. Цимбалістий Б. Проблема ідентичності Україна чи Америка? / Богдан Цимбалістий. — Торонто: Сучасність, 1974. — 55 с.
22. Шейко В. М. Культура незалежної України й еміграція: стан та перспективи / В. М. Шейко // Культура України. — 2010. — № 31. — С. 8—16.